

Byzantine Oxyliothos

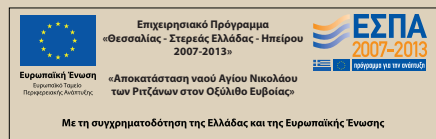
The large village of Oxyliothos lays on the slopes of the predominant mountainous verdant massif to the south of Kymi. Oxyliothos (“Oxys + lithos” = “pointed rock”) owes its name to the distinctive pointed hill to the north of the settlement. The area was constantly populated since the prehistoric period, as attested by the archaeological remains. However, the earliest written reference of the village is found in two ottoman taxation cadastres, from 1474 and 1521.

Until today the village is formed by 21 quarters, a settlement layout with roots that reach back in the byzantine period. The place names of the quarters are probably connected with the wealthy families by which they were formerly inhabited. At least three of these quarters evidently preserve family names of those large estate owners. The piety of the latter probably gave the incentive to build an equal number of churches at Oxyliothos, preserved until today: Panaghia of the Chatirianoï, St. Nikolaos of Ritzanoi and St. Anna of Psithianoï. The earliest of the three is Panaghia of Chatirianoï, dedicated to the Dormition of the Virgin, (ca. 1300) located to the west of the settlement. It belongs to the cross-vaulted architectural type, which is locally common in Euboea during this period. Same as St. Demetrios at Avlonari, St. Thekla at Orologhio and Panaghia at Spilies, the church of Panaghia preserves important mural paintings, representative of the Latin Era artistic production.

The church of St. Nikolaos represents the same architectural type as Panaghia, in a simpler form.

St. Anna at Psithianoï, a single-aisled, vaulted church, is of a more humble style. In its interior it preserves two layers of wall paintings. The first, earlier one, at the eastern part of the church, is dated between 1304 and 1311, and it is connected to workshops of painters who were active in the broader area. The second layer of mural decoration, at the western part, is dated in 1370, according to the dedicatory inscription, and it expresses a local, more primitive artistic trend.

• Κοίμηση Θεοτόκου / Dormition of the Virgin

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
23η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
Λεωφ. Αθηνών 24β, Χαλκίδα 34 100 • 23eba@culture.gr
Ministry of Culture and Sports
23rd Ephorate of Byzantine Antiquities
Leof. Athinon 24b, Chalkida, 34100 • 23eba@culture.gr

Γενικός συντονισμός: General supervision:	Δρ Παρή Καλαμαρά, Διευθύντρια 23 ^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Dr. Pari Kalamara, Director of the 23 rd Ephorate of Byzantine Antiquities
Επίβλεψη του έργου: Field supervision:	Σταύρος Παπάζογλου, αρχιτέκτων, Δρ Ανδρομάχη Κατσελάκη, αρχαιολόγος Stavros Papazoglou, Architect, Dr. Andromachi Katselaki, Archaeologist
Ομάδα εργασίας: Project team:	Αλέξανδρος Γιαννακόπουλος, συντηρητής αρχαιοτήτων Δημήτρης Κάλφας, Γιάννης Αποστόλου, Άννα Καμαρινοπούλου, εργάτες Alexandros Giannakopoulos, conservator Dimitris Kalfas, Giannis Apostolou, Anna Kamarinopoulou, craftsmen

Ευχαριστούμε για τη συμβολή τους την Ελένη Τσιομπίκου, αρχαιολόγο, τον Θεωρή Παλαντζά, πολιτικό μηχανικό, και τον Σάβα Καρνέζη, συντηρητή
We thank for their contribution Helen Tsiompikou archaeologist, Thodori Palantza, civil engineer and Sava Karnezi, conservator

Κείμενα-Επιμέλεια εντύπου: Texts-Leaflets Editors:	Δρ Ανδρομάχη Κατσελάκη, αρχαιολόγος Σταύρος Παπάζογλου, αρχιτέκτων Dr. Andromachi Katselaki, archaeologist - Stavros Papazoglou, architect
Μετάφραση: English Translation:	Δρ Εύη Ντάφη, αρχαιολόγος Dr. Evi Dafi, archaeologist
Γραφιστικός σχεδιασμός: Graphic design:	πατητήρι patitiri

ο Άγιος Νικόλαος των Ριτζάνων στον Οξύλιθο Ευβοίας

St. Nikolaos of Ritzanoi at Oxyliothos, Euboea

Ο βυζαντινός Οξύλιθος

Το κεφαλοχώρι του Οξύλιθου απλώνεται στην πλαγιά του ορεινού κατάφυτου όγκου που δεσπόζει νότια της Κύμης. Το όνομά του οφείλει στον χαρακτηριστικό οξύκόρυφο λόφο στα βόρεια του οικισμού. Η περιοχή έχει γνωρίσει συνεχή κατοίκηση από τους προϊστορικούς χρόνους, όπως μαρτυρούν τα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Οι παλαιότερες ωστόσο αναφορές του χωριού εντοπίζονται σε δύο οθωμανικά φορολογικά κατάρτις του 1474 και του 1521.

Μέχρι τις μέρες μας το χωριό αποτελείται από 21 συνοικίες, οικιστική οργάνωση που έχει τις ρίζες της στους βυζαντινούς χρόνους. Οι συνοικίες του Οξύλιθου συνδέονται πιθανόν με τις εύπορες οικογένειες που άλλοτε τις κατοικούσαν, καθώς τρεις τουλάχιστον από αυτές φαίνεται να διατηρούν τα ονόματα των παλαιών μεγαλογαιοκτημόνων, στην ευσέβεια των οποίων οφείλεται η ανέγερση των ισάριθμων βυζαντινών εκκλησιών του οικισμού, που σώζονται μέχρι σήμερα. Πρόκειται για το ναό της Παναγίας των Χατηριάνων, τον Άγιο Νικόλαο των Ριτζάνων και την Αγία Άννα των Ψιθιάνων.

Παλαιότερη όλων η Κοίμηση της Παναγίας των Χατηριάνων (γύρω στα 1300) στα ανατολικά του οικισμού. Στον αρχιτεκτονικό τύπο του σταυρεπίστεγου, που επιχωριάζει στην Εύβοια την εποχή αυτή, όπως στον Άγιο Δημήτριο στο Αυλωνάρι, στην Αγία Θέκλα στο Ωρολόγιο και στην Παναγία στις Σπηλιές, ο ναός της Κοίμησης διατηρεί σημαντικό τοιχογραφικό διάκοσμο, αντιπροσωπευτικό της καλλιτεχνικής παραγωγής της λατινοκρατίας.

Τον ίδιο αρχιτεκτονικό τύπο, αλλά σε πιο απλή μορφή, παρακολουθεί και ο ναός του Αγίου Νικολάου.

Πιο ταπεινή σε μορφή η εκκλησία αφιερωμένη στη θεοπατόρισσα Άννα στους Ψιθιάνους. Ο μικρών διαστάσεων μονόχωρος, καμαροσκεπής ναός διατηρεί δύο ζωγραφικά στρώματα. Το παλαιότερο, στο ανατολικό τμήμα του ναού, χρονολογείται μεταξύ των ετών 1304 και 1311, και συνδέεται με τα εργαστήρια ζωγράφων που έδρασαν στην ευρύτερη περιοχή. Το νεώτερο, στο δυτικό τμήμα, χρονολογείται σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή στα 1370 και εκφράζει μία λαϊκότερη τοπική καλλιτεχνική τάση.

• Άγιος Νικόλαος / St Nikolaos • Αγία Άννα / St Anna

η αρχιτεκτονική του Αγίου Νικολάου the architecture of St. Nikolaos

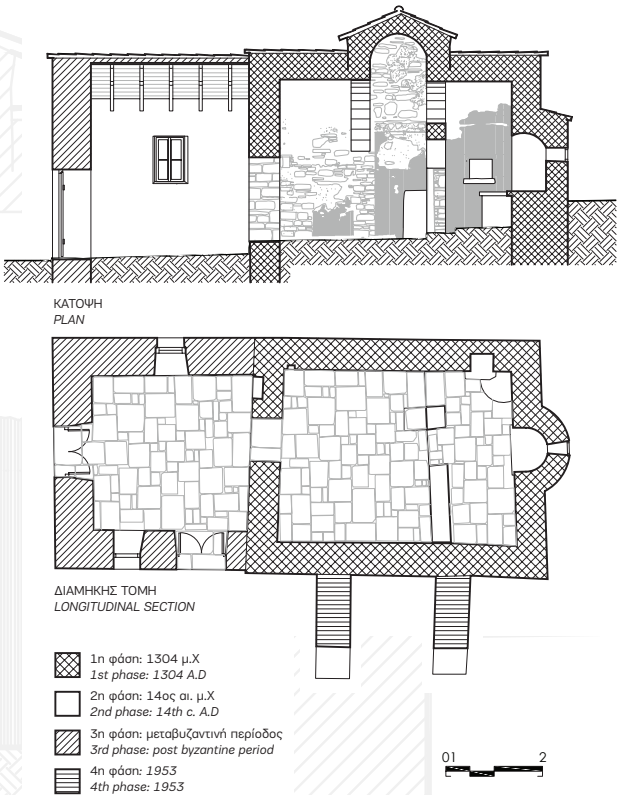
Ο ναός του Αγίου Νικολάου, μετόχι άλλοτε της Μονής Μάντζαρη στην Κύμη, βρίσκεται στις νοτιοδυτικές παρυφές του οικισμού του Οξύλιθου. Πρόκειται για σταυρεπίστεγο ναό, δηλαδή θολοσκεπές, μονόκλιτο κτίριο, του οποίου η κατά μήκος καμάρα διακόπτεται από μία εγκάρσια σε υψηλότερο επίπεδο.

Άγνωστο πότε στη δυτική πλευρά του ναού προστέθηκε νάρθηκας, κάτι που παρατηρείται και σε άλλους σταυρεπίστεγους της περιοχής, ενώ στη δεκαετία του 1960 δύο κτιστές αντηρίδες ενίσχυσαν το νότιο τοίχο του. Στο εσωτερικό, και όχι πολύ αργότερα από την αρχική φάση του ναού, προστέθηκε το χτιστό τέμπλο με δύο εισόδους προς το ιερό.

Η τοιχοποιία του ναού είναι από απλή αργολιθοδομή με κεραμικά θραύσματα και ασβεστοκονίαμα ως συνδετικό υλικό. Ο αρχιτεκτονικός διάκοσμος περιορίζεται στο πώρινο γραμμωτό πλαίσιο του οξυκόρφου παραθύρου που ανοίγεται στη νότια πλευρά της εγκάρσιας καμάρας, καθώς και στο βαθμιδωτό στην τυφλή κόγχη που βρίσκεται αριστερά της εισόδου προς τον κυρίως ναό. Ενδιαφέρον, τέλος, παρουσιάζει ο εντοιχισμένος μικρός, μεταλλινός σταυρός στο πώρινο τόξο της κόγχης του ιερού.

The church of St. Nikolaos, formerly a glebe of Mantzari monastery at Kyme, located at the southwestern edge of the village, is cross-vaulted in plan, namely a vaulted, single-aisled building, whose long barrel vault is interrupted by a second transverse and highly placed barrel vault. At some uncertain date, a narthex was built to the west part of the church, as commonly seen in cross-vaulted churches in the area, and in the 1960s two buttresses were built to reinforce the south wall. In the interior, not later than the initial building phase, the stone-built iconostasis was added, with two entrances to the altar.

The masonry of the church consists of plain rubble masonry with pottery sherds and lime mortar as binder. The architectural decoration is restricted to the porous lineate pointed frame of the window on the south side of the cross-vault, as well as to the stepped frame of the blind niche left of the entrance to the main church. Finally another interesting feature is the small metal cross embedded in the porous stone arc of the altar niche.

οι τοιχογραφίες του ναού the wall paintings of the church

Εσωτερικά ο αρχικός ναός ήταν κατάγραφος, όπως μαρτυρούν ίχνη τοιχογραφιών σχεδόν σε όλες τις επιφάνειες. Δυστυχώς σήμερα λιγοστά τμήματα σώζονται και ελάχιστα από αυτά ανέκραια. Ωστόσο στο βόρειο τοίχο της πρόθεσης του ιερού διατηρείται σε καλή κατάσταση η κτητορική επιγραφή από την οποία πληροφορούμαστε την ακριβή χρονολογία ανέγερσής του στα 1304 από την οικογένεια Αβδελά. Δίπλα και πάνω από τετράγωνη κόγχη εικονίζεται αδιάγνωστος ημίσωμος ιεράρχης και η ολόσωμη μορφή του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου με τη χαρακτηριστική μηλωτή να κρατεί ανοικτό ειλγτάριο.

Στην καμάρα και τους πλάγιους τοίχους του ιερού δεσπόζει η Ανάληψη του Χριστού η οποία διατηρείται αποσπασματικά. Καλύτερα σώζεται ο Χριστός σε ελλειψοειδή δόξα στο κέντρο της καμάρας, ενώ στο νότιο τμήμα της διακρίνεται πυκνός όμιλος έξι αποστόλων που πλαισιώνουν αρχάγγελο και παρακολουθούν με ιερό δέος το θαυμαστό γεγονός.

Χαμηλότερα σώζεται έως τη μέση μορφή ιαματικού αγίου, που μπορεί να ταυτιστεί από τα προσωπογραφικά του χαρακτηριστικά με τον θεράποντα άγιο Παντελεήμονα, ενώ δίπλα διακρίνεται γυναικεία μορφή με κοκκινωπό μαφόριο, ίσως η αγία Μαρίνα.

The church was originally completely covered with wall-paintings, as painting traces on almost all surfaces indicate. Unfortunately today only a small part is preserved and few frescoes are intact. Nevertheless the dedicatory inscription on the north wall of the prothesis is well preserved, citing the exact chronology of the church erection, in 1304, by the family of Avdelas. On the side and over the square niche, an unidentified hierarch in half-length portrait and St. John Baptist wearing the sheepskin tunic and holding a rolled scroll are depicted.

On the apse and on the side walls of the altar the partly preserved Ascension of Christ is dominant. Christ, preserved in relatively good condition, is depicted in the middle of the apse in an oval mandorla, while on the south part of the apse a dense crowd of six Apostles flanking an Archangel attend the miraculous event in religious awe.

On the lower part of the apse a healer saint is depicted in half-length, identified with saint Panteleimon by his face features, and on the side a female figure wearing a reddish maphorion, probably St. Marina, is discerned.

οι εργασίες αποκατάστασης the restoration works

Ο ναός του Αγίου Νικολάου πριν τις εργασίες αποκατάστασης αντιμετώπιζε σημαντικά στατικά και οικοδομικά προβλήματα. Η απόλυση του νότιου τοίχου του κυρίως ναού από την κατακόρυφο είχε δημιουργήσει εκτενείς ρωγμές στους θόλους και την τοιχοποιία, ενώ η αμελής συντήρηση και οι αστοχίες του παρελθόντος είχαν συντελέσει στη φθορά του δομικού υλικού και του τοιχογραφικού διακόσμου, με αποτέλεσμα η συνολική εικόνα του μνημείου να μην ανταποκρίνεται στην αρχική του μορφή.

Οι εργασίες αποκατάστασης, που είχαν στόχο αφενός τη στερέωση και ενίσχυση και αφετέρου τη μορφολογική αποκατάσταση του ναού, ξεκίνησαν το Σεπτέμβριο του 2010 και ολοκληρώθηκαν το Δεκέμβριο του 2013.

Κατά τη διάρκεια του έργου καθαρέθηκαν οι νεότερες ευτελείς και ασύμβατες επεμβάσεις, όπως το στέγαστρο στην νοτιοδυτική πλευρά του κτιρίου, τα επιχρίσματα στις όψεις και τα ενισχυτικά τόξα από οπλισμένο σκυρόδεμα στον κυρίως ναό. Επισκευάστηκαν οι ρωγμές στην τοιχοποιία και τους θόλους και ενισχύθηκε η λιθοδομή με την εφαρμογή ενεμάτων και νέων αρμολογημάτων. Τέσσερις ελκυστήρες τοποθετήθηκαν στις γενέσεις των θόλων για να αντιμετωπίσουν τις ωθήσεις στους κατακόρυφους τοίχους. Με την ενίσχυση του κτιρίου, κατέστη δυνατή η καθαίρεση της νεότερης, λιθόκτιστης συμπλήρωσης του τέμπλου, επέμβαση η οποία, σε συνδυασμό με τη στερέωση, τη συντήρηση και τον καθαρισμό των τοιχογραφιών, ανέδειξαν τον αξιόλογο ζωγραφικό διάκοσμο του ναού. Στον εγκάρσιο θόλο αντικαταστάθηκαν οι φθαρμένοι γωνιόλιθοι και συμπληρώθηκε το πώρινο περιθώριο του νότιου παραθύρου.

Η στέγη ανακατασκευάστηκε με κατάλληλη στεγάνωση και κεραμίδια βυζαντινού τύπου, ενώ περιμετρικά του ναού διαμορφώθηκε υπόγεια, αποστραγγιστική τάφρος για την απομάκρυνση των ομβρίων υδάτων. Οι τρεις πλευρές του νάρθηκα επιχρίστηκαν εσωτερικά, ώστε να δηλωθεί ότι πρόκειται για μεταγενέστερη κατασκευαστική φάση, το δάπεδο στο σύνολό του αντικαταστάθηκε με νέο από σχιστόπλακες, εκσυγχρονίστηκε η ηλεκτρολογική εγκατάσταση και τοποθετήθηκαν νέα, ξύλινα κουφώματα.

Τέλος, ένα τοίχιό από οπλισμένο σκυρόδεμα για την αντιστήριξη του πρανούς και ένα ξύλινο στέγαστρο με κεραμοσκεπή κατασκευάστηκαν στη νότια και δυτική πλευρά του περιβάλλοντα χώρου, αντίστοιχα.

Before the restoration, St Nikolaos church suffered from severe structural problems and construction damages. The deviation from the vertical of the nave south wall had caused extensive cracks on the vaults and in the masonry, while hasty conservation and past deficiencies contributed to the decay of both structural materials and wall paintings, and, in result, the general view of the monument did not correspond to its original form.

The restoration aimed both at the repair and conservation of the building and also to the restoration of its original architectural features. During the works, from September 2010 until December 2013, recent, unsuitable and poor quality additions were removed, such as the roof shelter at the southwest side of the building, the plastering on the facades and the supporting arcs by reinforced concrete in the nave. The cracks on walls and vaults were repaired and the masonry was reinforced by implementation of injection grouts and pointing of new mortar. Four metal rods were placed on the springing of the vaults to deal with the tensions to the vertical walls. The reinforcement of the building enabled the removal of recent built additions on the iconostasis, and, along with the conservation and cleaning of the wall paintings, consequently supported the enhancement of the painted decoration.. On the transverse vault the worn cornerstones were replaced and the porous stone frame of the south window was restored.

After the roof was rebuilt, it was laid with suitable waterproofing and covered by byzantine type roof tiles, while a perimeter drainage channel below ground level and around the church was created, to let the rain water flow away from the building. The three walls of the narthex were internally plastered, to indicate clearly that the narthex represents a posterior building phase. The floor paving was replaced with slates, the electrical wiring was updated and new timber frames were installed.

Finally, a reinforced concrete soil retaining wall and a wooden tiled roof shelter were built on the southern and western part of the surroundings accordingly.

